

ערב עיון לרגל השקת הספר "25 שנים לתהליך אוסלו"

אפרים לביא, "כס המשפט", 13 מאי 2019

את ערב העיון הזה החלטנו להקדיש לשני החזונות המתנגשים במדינת ישראל: החזון הפרגמטי של הציונות החילונית, והחזון המשיחי-גאולי של הציונות הדתית.

אבל קודם, אני רוצה לומר כמה מילים על הספר, לאחר מכן ארחיב מעט על הנושא של ערב העיון, ובסוף אציג את התובנות שלנו, כעורכי הספר, בהקשר הזה.

הרעיון להכין ספר שיציין 25 שנים לאוסלו, עלה לפני יותר משנתיים. הקמנו מערכת, גיבשנו נושאים והכנו רשימת מחברים. ואני חייב לציין שההיענות הייתה מפתיעה, גם מצד חוקרים מימין ומשמאל, וגם מצד בעלי תפקידים שנטלו חלק פעיל בתהליך המדיני עם הפלסטינים. וההיענות הזו אפשרה לנו לפרוס יריעה רחבה בפני הקורא לגבי מקומו של תהליך אוסלו על פני רצף הניסיונות ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ולהציג מגוון רחב של דעות לגבי התהליך והלקחים שניתן להפיק ממנו, וגם להתייחס למידת הרלבנטיות של חזון אוסלו נכון לימינו.

כל ההיבטים האלה של הסכסוך, ועוד אחרים, מוצאים ביטוי בספר הזה שכולל 33 מאמרים, שבעה נספחים ומפתח אישים. סה"כ - 725 עמודים. אנחנו גאים ושמחים על התוצאה, ואני רוצה להודות לכל מחברי המאמרים – חלקם נמצאים כאן - וגם, כמובן, להוצאת "כרמל" המכובדת.

ויש לי חובה נעימה מאוד-מאוד להודות גם לשני חבריי למערכת הספר, פרופ' יעל רונן ומר הנרי פישמן. יעל היא מרצה למשפט בינ"ל במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט; והנרי הוא פסיכולוג חברתי ועמית מחקר במרכז שלנו, ואני יכול לספר שביחד אנחנו חוקרים את תהליך אוסלו עוד מראשיתו, וביחד חיברנו גם את הספר הזה: **"תהליך השלום: 17 יוזמות בעשר שנים"**, שמי שיזם אותו היה רון פונדק. הספר יצא לאור, בעברית ובאנגלית, ב-2010, מטעם מרכז פרס לשלום וזכה לתפוצה רחבה מאוד.

== ==

כאמור, את ערב העיון הזה החלטנו להקדיש לדיון במחלוקת העמוקה שקיימת בין החזון של הציונות החילונית, לבין החזון המשיחי-גאולי של הציונות הדתית.

שורשי המחלוקת הזו מצויים כבר בראשית ימיה של הציונות כתנועה לאומית חילונית, שהגדירה את החזון של תקומת העם היהודי בארצו; כשמולה ניצבה האורתודוקסיה הדתית, שראתה בחזון שלה את תקומת העם היהודי בא"י כולה - ורק באמצעות הגאולה המשיחית. והיו אלה הרב קוק האב, ובנו אחריו, שהציבו את הגשר בין הציונות החילונית לבין האמונה הדתית בגאולה, כשכרכו את הגאולה עם חיבור פיזי בין היהודים ובין הארץ המובטחת.

ההתנחלות של הציונות הדתית בשטחי יהודה ושומרון מאז '67, מבשרת מחדש את הרעיון של החזרה אל א"י השלמה גם במחיר של ויתור על החזון הציוני של המדינה היהודית. זהו סלע המחלוקת שקיים בינה לבין הציונות המדינית, שבן-גוריון, שהיה

המייצג המרכזי שלה, העדיף את מדינת-ישראל כבית לאומי לעם היהודי, על פני א"י השלמה שבה הרוב היהודי לא יכול להיות מובטח. ומבחינה זו הסכם אוסלו היה ניסיון היסטורי לקבוע, אחת ולתמיד, את הגבולות של מדינת ישראל בתוך א"י.

לקריאה של הציונות הדתית כיום להכריע באופן מעשי ורשמי בעד א"י השלמה, מצטרפת העמדה של ממשלות ישראל בשנים האחרונות, שקיים צורך בטחוני להמשיך ולקיים את השליטה הצבאית של ישראל בשטחים, וגם הקביעה שהשטחים הם לא "שטח כבוש", על-פי דו"ח הוועדה של השופט אדמונד לוי, שאותה הקים רה"מ נתניהו.

כיום במערכת הפוליטית יש יותר ויותר קולות שקובעים ש"תהליך אוסלו מת" ושהגיע הזמן להכריע באופן מעשי ורשמי בעד א"י השלמה. ובמציאות הזו הנכונות לחלק את הארץ הולכת ופוחתת ומתרבים הדיבורים המפורשים על כוונה מעשית להכשיר מאחזים, להמשיך בהתנחלויות ואפילו להחיל ריבונות.

אלא שהבעיה המרכזית בסכסוך היא לא שאלת מעמדם של השטחים וההגדרה המשפטית: האם הם "כבושים" או לא, אלא דווקא שאלת מעמדם של התושבים הפלסטיניים שחיים בשטחי הגדה המערבית, שהם קרוב לשלושה מיליון איש. וצריך לזכור: ישראל והקהילה הבינ"ל כבר הכירו בהם כעם שזכאי להגדרה עצמית לאומית. עם השאלה הזו ישראל צריכה וחיבת להתמודד – ולשאלה הזו עדיין אין תשובה ברורה.

המשמעות של הדברים האלה היא, שישראל ניצבת כיום בפני פרשת דרכים שמחייבת הכרעה גורלית בין שתי גישות סותרות שאינן יכולות לדור בכפיפה אחת. כי במוקדם או במאוחר תידרש הכרעה בין האידיאולוגיה של הציונות המדינית-הלאומית, כלומר: שישראל היא הבית הלאומי של העם היהודי במדינה דמוקרטית ובת-קיימא, שהלגיטימיות הבינ"ל של קיומה בגבולות 67' מעוגנת בעצם הנכונות שלה לחלק את הארץ; לבין האידיאולוגיה הדתית-משיחית של א"י השלמה, שההתייחסות אליה כאל מציאות נתונה שאפשר לקדם אותה באמצעות רוב פוליטי, או בכוח הנשק - תסכן בהכרח את קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ותוביל בהכרח להעמקת הסכסוך ולמציאות של מדינה דו-לאומית.

זהו עניין קיומי, שבאופן מתמיה ואפילו מאכזב, כמעט ולא מצא ביטוי במערכת הבחירות האחרונה וגם לא במערכות הבחירות הקודמות.

הערב אנחנו מבקשים לדון בנושא הזה עם אישים שמילאו וממלאים תפקידים בכירים במערכת המדינית, במערכת הביטחונית, באקדמיה ובהתיישבות. נמצאים איתנו שה"ח לשעבר, הפרופ' שלמה בן עמי, שעמד בראש המשלחת הישראלית למו"מ על הסדר הקבע בשנת 2000 [ובגילוי נאות אני יכול לספר שהייתה לי הזכות להיות צמוד אליו בכל התקופה המרתקת הזו של המו"מ]; נמצאים איתנו חוקרים מובילים של הסכסוך, הפרופ' מתי שטיינברג ופרופ' מנחם קליין; בכירים במערכת הביטחון, האלופים במיל. יעקב עמידרור ועמי איילון; ומר פנחס ולרשטיין ממקימי גוש אמונים ומראשי מועצת יש"ע.

אז מובטח לנו שנשמע מגוון דעות בעניין החזונות המתנגשים האלה ובעניין עתידה של ישראל. אבל קודם, אני רוצה לומר עוד כמה דברים בהקשר הזה, **כתובנות שעולות מהספר שלנו**.

ראשית, מבחינה עובדתית, אפשר לומר שישראל למעשה כבר הכריעה בעד חלוקת הארץ. שימו לב למה שקרה ב-40 השנים האחרונות בסדר כרונולוגי: בפסגת ק"ד בספט' 78, ישראל הכירה בפעם הראשונה בעם הפלסטיני ובזכויות החוקיות שלו; באוסלו, בספט' 93, ישראל הכירה שוב בזכויות הלגיטימיות והפוליטיות של העם הפלסטיני; במו"מ הראשון על הסדר הקבע בשנת 2000, ישראל הסכימה להעביר את רוב רובו של השטח לפלסטינים, ואפילו לתת שטחים משלה בתמורה לגושי ההתנחלויות;

ב-2002 ישראל קיבלה את "מפת הדרכים" של הנשיא בוש והקוורטט והכירה בזכותם של הפלסטינים להקים מדינה עצמאית; ובפעם הראשונה, במאי 2003, הנוכחות של ישראל בשטחים הוגדרה ע"י רה"מ אריאל שרון כ"כיבוש"; ב-2005 ישראל עקרה את כל ההתנחלויות ברצועת עזה, וב-2006 רה"מ אהוד אולמרט גיבש את "תכנית התכנסות" שנועדה לפנות את רוב ההתנחלויות מהגדה המערבית; ושיחות אנאפוליס ב-2008 כבר התנהלו על בסיס קווי 67' ומתוך הסכמה ברורה לכינון מדינה פלסטינית; וגם רה"מ נתניהו, הביע בנאום בר-אילן לפני 10 שנים, הסכמה לפתרון של שתי המדינות.

נכון שהיו גורמים שונים שמנעו מהצדדים אפשרות להגיע להסכם על חלוקת הארץ. הגורמים האלה נותחו לעומק במאמרים השונים בספר, והם הצביעו, בין היתר, על חולשת ההחלטות האסטרטגיות של המנהיגים בכניסה לתהליך אוסלו, ועל הכשלים שלהם בניהול המו"מ; הם הצביעו על מלחמתו הכושלת של ערפאת בטרור שנועד לעצור את התהליך המדיני, אבל גם על האצת מפעל ההתנחלות בשטחים, שנועדה למנוע אפשרות לחלוקת הארץ.

התובנה העיקרית שלנו, עורכי הספר, היא, שמעבר לכשלים האלה הבעיה העיקרית הייתה נעוצה בעובדה שבמתווה אוסלו לא הייתה התייחסות לממדי-העומק של שורשי הסכסוך הישראלי-פלסטיני: לעובדה ששני העמים מגדירים ומשתיתים את הזהות הלאומית והדתית שלהם, באמצעות הזיקה והשיוך שלהם לאותה מולדת שהאדמה שלה קדושה: לשני העמים יש הגדרה לאומית שנשענת על יסודות תאולוגיים, וכל צד מאמין שיש לו זכות בלעדית על הארץ מתוקף ציווי דתי, ולכן הפשרה שנדרשת ממנו, מכל צד, כדי להגיע להסכם - דהיינו להסכים לחלק את הארץ - היא כמו הפרה של צו דתי וכמו מחיקה של הזהות הלאומית-דתית שלו.

אבל באותו הזמן, אצל שני העמים גם קיים אינטרס ברור לחלוקת הארץ: האינטרס האסטרטגי העליון של ישראל הוא להתקיים כמדינה יהודית ודמוקרטית, תוך הבטחת הביטחון שלה לדורות; ואילו האינטרס הלאומי הפלסטיני העליון הוא, השמירה על הזהות הלאומית הפלסטינית כבסיס לקיומו של העם הפלסטיני במולדתו. ואת האינטרסים האלה כבר זיהו ממשלות בישראל, מימין ומשמאל, וזיהתה גם ההנהגה הפלסטינית. וכאמור, ישראל כבר הסכימה להעביר את רוב

רובו של השטח לפלסטינים; ואש"ף, שבזמנו רצה לשחרר את כל פלסטין, עשה מצידו את ההבחנה הפרגמטית בין חלום המולדת "פלסטין", לבין "המדינה" שתקום בגבולות '67.

ומכאן ההערכה שלנו היא, שיישוב הסכסוך חייב להיות מושתת על הכרה הדדית בזהות הלאומית של כל צד, וביסודות שמגדירים את הזהות הזו - שזו הזיקה לאדמת הארץ כטריטוריה לאומית-דתית. הפשרה הפרגמטית שכרוכה בחלוקת הארץ לא רק שלא תפגע בזיקה הנרטיבית לאדמת הארץ הקדושה, אלא ההיפך: היא תבטיח את שלמות העם ואת הזהות הלאומית היהודית שלו, וגם תשמור על צביונה הדמוקרטי של המדינה. זהו הבסיס המהותי שהיה חסר באוסלו, שהיה יכול לאפשר לצדדים לעשות את "המייל האחרון" ולקבל את ההחלטות האסטרטגיות-ההיסטוריות שהם חייבים לקבל, אם באמת רוצים ליישב את הסכסוך.

ובהתאם לכך, אם וכאשר יתחדש המו"מ על הסדר הקבע, יהיה נכון שההנהגות בשני הצדדים ייגשו אליו מתוך מחויבות אמת להגיע להסכם מדיני, ומתוך החלטה אסטרטגית שנתמכת ע"י הציבור ונשענת על הכרה הדדית בכך ששני העמים הם בעלי זכויות ומעמד שווים וזכאים להגדרה עצמית ולשלום באותה המידה, ובכך שהסדר שלום יבטיח את הזהות הלאומית שלהם ואת הקיום שלהם - גם אם זה יהיה רק על חלק מאדמת המולדת.

ברור שהמחיר יהיה כואב, משום שמדובר בויתור על חלקי מולדת ועל הכרה בזכותו של העם האחר על הארץ. אבל קביעה מוסכמת של הגבול בין שני העמים תשרת את המטרה הלאומית העליונה של כל אחד מהם - כפי שציינתי. והבנה כזו של הדברים יכולה לשמש בסיס ערכי ומוסרי שיעניק לגיטימציה למנהיגים בשני הצדדים להכריע בעניין הרגיש הזה של חלוקת הארץ. אם יעשו כך, קיים סיכוי טוב, בעינינו, שהם יוכלו להשיג "עסקת מאה" מתוצרת עצמית, שתהיה הרבה יותר טובה מכל עסקה שתגיע מבחוץ.

====